

Csokonai Attila: *Szabadmatt*, KISS JÓZSEF KÖNYVKIADÓ, 2022

A legidősebb első prózakötetesnek is mondhatta volna magát Csokonai Attila költő, aki *Szabadmatt* címmel regényét megírta. Ám nem szenved rangkórságban, megvolt neki a maga baja önmagával és a versek kidolgozásával, mint sokaknak, akik éjféltajt papír fölé hajolnak.

Új, s egyben első regényének élére 2021-ben készült önéletrajzi írását helyezte. Szépirodalmi igénnyel írott vallomás, amelyben az az olvasó is fontos tényeket talál, aki Csokonai Attila könyvei közül éppen ezt a regényt veszi kézbe elsőnek. Csokonai családnevében somogyországi településnév – Mezőcsokonya – a mai Csokonavisonta visonga. (Szellemi rokona tehát, s így – Vitéznek.)

Gyermekkor a Rákosi-korban, szegedi diákévek, lektori és könyvtárosi munkahelyek, házassága Székely Sz. Magdolnával, József Attila-szeretete, betegségek és költői viaskodások és az új, megtartó érzelmi kapcsolat... Mondják, mindnyájunk élete kész regény. Ne csodálkozzunk, hogy legalább a költők szeretnék megírni a maguk életregényét, ama lírai románt, a prózai rámára vonható, veresek helyett is öszszegző teljesítményt. Főképpen igaz ez a Csokonai Attilával rokon alkatokra, akik a létezés legfőbb legitimizációját a munkában látják, amit igen szeretnek. (Csokonai Attila előszavának, konfessziójának van egy mondata, amelyet majd olvasónaplóm végén osztok meg az olvasókkal, melyben már most biztos vagyok, hogy mind a szerző életrajza, mind pedig műve megközelítése szempontjából: releváns. Addig görgetem magam előtt.)

A regény négy fejezetből épül föl, s az első (*Az atamán*) a messi Távol-Keletre visz. A „történet” szereplői magyarok, akik ha megérik, 1919-ben beleszólhattak volna országunk történelmének alakulásába, de azon azért nem alakíthattak jottányit sem, mert egyszerűen kivégezték őket. Helyettük Rákosi Mátyás tért haza Daurijából, ő, aki diktátorként – tudnivaló – túl brutálisan szólt bele Magyarország sorsába. Embertelen eszközökkel harcoló eszméjének lett áldozata a száműzetésben maga is. Csokonai Attila tragikus történelemszemlélete létfilozófiába, sőt ezotériába olvad át, nem holmi historikus regényt írt.

Rákosi Mátyás életéből egyetlen mondatot vesz át, idéz, s azt metafizikai kontextusba helyezi (*Ágnes és Tristana*). Ez is tartogathat a világunk megismeréséről annyi kalandot, mint a háborús határokon való átkelés, vagy az egymással az utolsó csepp véréig harcba álló felekről szóló krónika. Rákosi Mátyás lánykérése abszurd volt, egyszerre szeretett volna Kun Ágnesnek (Kun Béla lányának) gyámjapja és férjura lenni. E kijelentés elhangzik Luis Buñuel *Tristana*-filmjében, amit Benito Pérez Galdós spanyol író műve alapján forgatott, el egy később készült filmalkotásban is, a Guy de Maupassant 1885-ben írt *Belami* újabb változatában. Utóbbit 2012-ben mutatták be. S egy harmadik film – az Mikszáth Kálmán *Beszterce ostroma* című regényéből készült sorozat – Klivényi nevű epizódszereplőjének szájából ugyanezt hallja a néző, amelynek az értelme szintén nem más, mint hogy Apolkát lányának és házastársának venné el az aljas és idősödő férfi.

Csokonai Attila a „legvéletlenebb irodalmi egybeesésekről” írta az esettanulmányt, amellyel egyszerre sejtet és bizonyít. Hogy akár létezhet egy mélyebb összefüggés a dolgok s a jelenségek között. Fatálisak-e ezek a véletlenek, vagy ami ugyanaz: sorszerűek-e? Ne feledjük, Utassy Józseffel megtörtént, hogy amikor Simon István távol-keleti költeményét olvasta, annak versbeli képe megjelent, mintegy megvalósult előtte. Történt, hogy Utassy Simon versével kiült a nyári konyha meszelese után az udvarra, s abban a pillanatban galambraj húzott át házuk fölött, s még ott volt a kék vödör oldalán a végigcsorgó friss oltott mésszel. Ez volt az a pillanat, amikor Utassy a következő sorokhoz ért a Jangce vitorlári oldalain:

„Surrogó, fehér madárraj / száll el fölöttem vonalával; / ráfolyik az égre a röpte, /mint oltott méz a kék vödörré.”

(E recenzió írója 2024 ádventjében Diszel, Gyulakeszi és Tapolca között a hátrában egy villanypásztor előtt haladt el, s a lépteit a vezeték mögül egy szép fekete paripa kísérte, míg a háttérben a többi ló között egy másik jószág fehérlett. A látvány kísértetiesen emlékeztetett az otthoni asztalon hagyott *Szabadmatt* borítóképére. A fekete ló megállt, s – visszanező recenzens, én – egy mozdulatlan sakkfigurának is vélhettem volna. Csokonai Attila a könyvborítóján szereplő képet a nagy fehér és kicsi fekete lóval műve 62. oldalán írta le szavakkal.)

A regénnyé összeálló elbeszélések sorában a következő 1953-ban játszódik. Egy szegedi randevú történetét meséli el az elbeszélő, aki még fiatalember, tán még futballistának sem öregfiú, s hivatását tekintve jó tollú újságíró. Nagy nőcsábász hírében áll, s ezzel tisztában van az a munkáslány is, aki első publikációját írta s mutatta meg neki, amit ezúttal már nem a gyári faliújságra, hanem a helyi lapba szánt. Miklós hibátlannak tartja az írást, amit azért sajnál, mert nem kérhet egy másik, második randevút annak szerzőjétől, Rickl Júliától. A tehetséges és szépséges lány üdítőitalt kortyolgatva az első egyéniség Miklós életében, aki őszintén mer beszélni családról, sorsról, tervekről és álmokról. Miklós megtudja, hogy nincsen esélye a lánynál, aki egy szegedi belvárosi zsidócsalád gyermeke, s akinek szeretteit elhurcolták, megölték, életben maradt édesapja üzletét államosították, s ő, Júlia, hiába érettségizett kitűnően, mint osztályidegen már nem tanulhatott tovább. A regényolvasásban eddig talán legfájdalmasabb mondatot találja itt az olvasó. Júlia a sorsáról azokkal a szavakkal tud beszélni, amelyek Tristanaét és Apolkaét is jellemezték. Ugyanis a németajkú békési rokonok apja kérésére fogadták be a világháború idején: „[...] még a nevükre is vettek. Így lettem Reichből Rickl”. Nota bene: Júlia testesíti meg a meggyalázott, áldozati Magyarországot. Libling magyar szerzője Mikszáth, a világirodalomból pedig Heine a legkedvesebb költője. (Csokonai Attila fordította Heine verseit!)

Miklós háborús élménye csak annyi, hogy a SZAK pályára terelt, sorsára váró szegedi zsidóság – s ez Csokonai Attilától a Heine-i csattanó – játékra alkalmatlanná tette a játékteret.

A regény I. fejezetének második elbeszélésében Csokonai Attila elbeszélője anticipálta ezt, a negyediket: „Gondolta, A találkozó című írását különös gonddal

nézi át, de – hogy fokozza az élvezetet – el is olvassa újra Mikszáth regényét...” Aki Jókai örökösének ennyi figyelmet szentel, az a nagy mesemondónknak is követője. Csokonai Attila a következőket nyilatkozta regényéről Kovács Antalnak: „Mert a lényeg: a történetmondás. Bár a fiktív és az élmény alapú elemek viszonya ebben a kötetben is elég bonyolult.” Az olvasó örül, hogy partnere lehet a szerzőnek a szöveg rejtettebb üzeneteinek fölfejtése során is. A találkozó nem csupán egy ánglusi kísér-tethistória honi változata akar lenni.

A *Beszterce ostromának főhőséről*, a magyar Don Quijotéről, Pongrácz grófról szól, hanem Csokonai – ahogyan Mikszáth az *Új Zrinyiaszban* – megeleveníti a habókos várúr hadinépét a történelmi Magyarország peremén, Nedec és a Dunajec szögletében. Igaz, a megelevenítés nem hús-vér alakokat, hanem – mondjuk ki, zombikat hív fél-életre. (Fél-nemzetecskék szégyen-kalodájában.) „Hát megboldultak ezek? Éppen úgy vitatkoznak, mintha még élnének, mintha még mindig emberek volnának.” Pongrácz gróf az ő hangzavarukat hallja, amelyben a Magyar Királyság, a Nagy Szovjetunió, a kettészakadt Csehszlovákia, Schengen, Szemeremes Boleszláv, Szent Margit és Kinga, Jadwiga, Nawratil Samu, Kaczyński és Orbán Viktor neve harsan. A visongás elől sirályok közé a kilátóteraszra lép Pongrácz István magában, hiszen – Csokonai Attila kedves költőjének szavaival élve – a feltámadás szomorúsága fogta el.

From(m) című kisprózájának eleje Radnóti Miklós *Nem tudhatom...* kezdetű versének 21. századi parafrázisa:

Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj... (R. M.) = „Ki segít, mi segít felidézni múltjaimat? Drónom nem száll az egykor ismerős táj felett, repülőgépre soha többé nem ülök, arról különben sem látnék jól kivehetően semmit, helikopterét ugyan ki ajánlaná fel nekem a környékbeli oligarchák közül?! (CS. A.)

s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály. (R. M.) = (Közbevetőleg: Tudom, merre járt itt, s kinél szállt meg Csokonai Vitéz Mihály.) (CS. A.)

Az egy- vagy legfőljebb másfélperces írás Csokonai szemérmes hazafiságának a bizonyítéka. Nem csupán Google-térkép neki a somogyi táj, amelyben lábához térdelt a kőkenybor, s itt éltek nagyszülei, a paraszti sorban dolgukért remegő dolgozók.

A *Kutyaetológusok, segítetek!* című novella két iker-elbeszélés egybeforrasztásával nyerte el végleges formáját. Az egyik oldala még irodalom, a másik már élet. Gyermekkorában mindhiába somfordált oda hozzá a Csöpi kutya, nem foglalkozott vele, mivel a Somogyországban született Fekete István *Bogán*cát olvasta rendületlenül. Az érem másik oldalán felnőttkori élményeket örökít meg Csokonai Attila. Gazdája távollétében egy Kobak nevű border collie-ra felügyel az elbeszélő és Edit. A kutyára ügyelnie kell, egy szem szilvát hajítva sem ijesztheti el már magától, mint annak idején Csöpit. Egyszer hagyják csak magukra, amikor temetésre mennek, s az idő alatt Kobak szétrág egy feszültség alatt álló vezetékét. Mintha csak meg akarta volna bosszulni, hogy magára hagyták. Az elbeszélő – amíg csak Kobak emészt és

alszik – bátran belemerülhet a kutyáról értekező etológusok tudós munkáiba, magyarrá is lefordított könyveibe. Az új tanulságokat az a törvény zárja, hogy a kutyákat a vadászösztöneik kiéléséért még jutalomfalatok sem tántoríthatják el. Antropológia reményünk van-e, nekünk, embereknek? A kérdés jó, s legfőképpen: költői.

Az elbeszélőnek, mint kiöregedett labdarúgónak sem tett jót a Kobakkal való focizás: „...fáj a sarkam, a talpamon átívelő inak megterhelése miatt! Kobak, Kobak! Mit meg nem tettem érted?!”

A regény legrövidebb, második fejezetének főszereplője Molnár Ferenc, *A Pál utcai fiúk* szerzője. Kovács Antalnak a *Könyvhét* hasábjain adott vallomásából értesülhet az olvasó a klasszikus és a modern regényíró spirituális kapcsolatáról: „[...] mindketten január 12-én születtünk.” Ez az élettény önmagában is, nyilván, fontos Csokonai Attila számára, ám szövegszervező elemmé válik a *Szabadmatt* oldalain. Az elbeszélő átengedi az ELTE docensének, sőt annak szájába adja Molnár Ferencről minden addig szerzett komolyabb filológiai és életrajzi adalékokból álló ismeretét. A doku-fantázia kocsmái, de briliáns nagymonológiát Bulenda tanár úrtól halljuk (*Megkérdeztem ifjabb Bulendát*). Csokonai Attila még a saját születésnapját is nekijárandékozza a biztos ítéletű dérutótt irodalmárnak: „Honnan is tudnád – kezdett bele –, az én születésnapom is január 12-re esik, mint Molnár Ferencé, aki a József körút 83-ban lakott 1889-től.”

A *Golyózás* című, Sárközi Mátyásnak ajánlott kispróza költői tömörséggel állítja elének azt a találkozást, amely akár meg is történhetett volna. Molnár Ferenc előtt a Múzeumkertben megállt egy bajuszos fiatalember, aki verstöredékével ajánlékozza meg a mestert: „Világokat igazgatok: üveggolyókkal játszom.” A találkozás így is eshetett volna, még ha meg sem történt, akár Rilke és Kosztolányi esetében. Csokonai Attila másik szép fikciója, hogy megírja Molnár regényének az előjátékát a 2020–22-es COVID-19 járvány áldozatainak emlékére. Molnár Ferenc (Neumann Feri) pedig akkor volt annyi idős kisdíák, mint *A Pál utcai fiúk*: Nemeček és Csónakos, amikor éppen, hogy túl volt az ország a koleravészen. Csokonai Attila nem a Molnár-regény folytatását írta meg, bár erre is futotta volna elbeszélőkedvéből, inkább egy téli sztori izgatta, miképpen zajlódhatott a szegényebb rétegből jött szereplők vendégsége a katonarvos fiánál, Geréb Dezsónél? Csokonai itt megannyi vulgár-értelmezés rétegét lehántja a regényről. A Pásztor-fiúk sem csak az üveggolyókat einstandozó ördögfiókák. Ők valóban művészek lettek, Csokonai idéz is Pásztor Árpád *Muzi* című kötetéből. (Nota bene: Pásztor Árpád tudósította a fővárosi hírlap olvasókat Batsányi János hamvainak Tapolcára való hazahozataláról 1934. május 9-én.)

Hogy a Csokonai-regényben miképpen alakul a teljes szöveg témahálózata, arról annál a részről alkothattam fogalmat, amelyben – az őseréjű – Csónakos úgy rázza meg alaposan – játékból is – a vele szemtelenkedő lánytestvéreit, mint a kutyák az áldozataikat, ahogyan az a Kobakról szóló részben már megirattatott. (Sporttörténeti fontos adalék itt: Imre bácsi és az elbeszélő még nem tudják pontosan, hogy a

Chelsea a Milannal vagy a Barcelonával játssza-e a BL-döntőt, ám ami biztos, hogy az első – bejegyzett – magyar focibalcsapat 1882-ben a református főgimnázium falai között állt egybe.)

A második fejezet záródarabja részlet egy föltehetően nagyobb álomnaplóból. A költő regényíró azt álmodta 2007 december 2.-ára virradóra, hogy a kaposvári konyhában V[alachi] Annával egy közös József Attila-könyvön dolgozik. Attila és Attila találkozása álomi síkon ugyan, de megtörtént tehát (*A teremtés nyolcadik perce*).

A harmadik fejezetet alcíme szerint „mini antológia” az első világháború ki-törésének esztendejéről: *ezerkilencszáztizennégy* a címe, így, a betűkkel kiírt évszám. Anthologia humana egyetlen év balgatagságáról, elmondhatatlan szörnyűségeiről, emlékezés arra a nyaréjszakára, ami után kísértetes lett az ősz. A világ vérgőzös megrészegüléséről. *A Pál utcai fiúk* tele után regény-fejezet arról, hogyan jár majd köd-gubában az eltévedt kultúremberiség, amelyről június 28. reggelén egy átmulatott éjszakát követően Ady Endrének a legjózanabb és legpontosabb jóslata már délre beteljesedett. Fivére, Ady Lajos emlékezését idézi Csokonai Attila: a trónörökös elleni szarajevói merénylet híre akkorra ért Váradra.

Különös atmoszférát teremtenek a különböző műfajú szövegek egymás mellett: van itt hiteles történelmi forrásból merített szöveg, mintájukba költőien öntött fiktív dokumentum, hírlapi tudósítás, az orálisból származó történet (nagyapa mesél az unokájának), valamint az első világháborús idők lírájának három gyöngyszeme Kosztolányitól, Gyóni Gézától és Babits Mihálytól. Izgalmas, detektívregény-be hajló részek váltják egymást az oldalakon.

A Burg fehér asszonyáról, mint ál-kísértetről az olvasó fölidézheti Csokonai Attila első fejezetének nedeci szellemjárását. (Itt Jókai Mórt idézi az Üstökös 1873. november 8-i számából.)

Érdekfeszítő az a titkosrendőri jelentés, amely sorra veszi a szarajevói eseményeket, s azok egymásra gyakorolt hatását, – mai kifejezéssel élve – miképpen exkaválódik háborússá a helyzet? Mivel a titkosrendőr nem volt képes megakadályozni a merényletet, emiatt azt sem, hogy másnap a horvátokból és a mohamedánokból álló tömeg meg ne ostromolja a szerb boltokat és iskolákat, elbocsáttatását kéri Őfelsége kötelékétől. Nincsen történelmi – ok s okozati – összefüggés a „félkeleti” városban történtek és a magyarországi rendszerváltás között, ám az is a tényeknek egyféle véletlen (?) együttállása, hogy a két jelentős esemény idején a Geheimpolizist és a regény írója, Csokonai Attila mint magánember, aki nem lett történész, egyaránt negyven esztendő volt. Csokonai a regény negyedik fejezetében elkülöníti magát az informátorságtól (a 198. oldalon) mint – bebizonyosodott – örök mesterségtől. (Úgy képzelem, hogy a vamzer és az író csak abban azonos, hogy mindkettő információkkal dolgozik. Ám míg a jelentős ember információt továbbít /szó szerinti vagy torzított formában/, tükkörként ismételi, mint az ördög, addig az író az információt alkotja, mint a Teremtő.)

Akárhogy legyen, az olvasónak mégis tartogatott ez a lemondó levél olyan sorokat, amelyek itt értelmezték először a regény címét, vagyis a *Szabadmatt* megfejtőkulcsát adták. A mottóból idézem a Csokonai Attila idézte három mondatot. A regényíró Pollmann Ferencről vette át a következő parabolát: A sakkfeladványok egyik ágának – a tündérsakknak – kedvenc válfaja a szabadmatt. Ebben világos és sötét közös erővel munkálkodnak azon, hogy a matt, amit rendszerint az utóbbi kap, minél szebb és látványosabb legyen. Lehet, hogy 1914. június 28-án a merénylők és áldozataik – szándékaiktól függetlenül – ugyanazon a mattképen dolgoztak. (*Rubi-con*, 2014, 4–5. szám)

Aha! Így már értelmezhető, innen értelmezendő a könyv borítójának lovas képe a *SZABADMATT* cím fölött. (A cím összetett szavának első tagja a fekete csikó alatt fehér betűkkel, a második fele a fehér ló alatt fekete felülnyomással lett szedve.) Terminus technicus-szal élve: az egyik a világos, a másik éppen a sötét. Igen, mert a sakkfigurák között ott van a futó mellett e könnyű tiszt, a készlet hat figurájának egyike, s értelemszerűen lóalakot visel. Mondják lónak, de csikónak is! Csokonai Attila – tudjuk, maga is műfordító! – Frommot annak a Tandori Dezsőnek a magyarárásában idézte regényének 68. oldalán, akinek a versében a lovacska egy sakkrejtvény szereplője. Ez eddig a magyar irodalom legrövidebb költeménye (*A betlehemi jászolból egy kis jószág kinéz*). Hc3.

A megfejtést Török Gábor az 1983-ban megjelent könyvében (*A pecsétek feltörése*) még vizuálisan is megjelenítette. (Szívmelengető. Az első betlehem készítőjének, Szent Ferencnek a lelkiségét idézi.)

Nincsen rá válasz, mégis kérdés a kérdés: Miféle játszmák zajlottak és zajlanak a történelmünkben? Emberiek ezek? Mert Eric Berne azokról értekezett, s az sem mind szép. De mit kezdjünk akkor a legembertelenebbekkel? Az első világháború utáni idők ilyen és olyan színű ordas eszméivel? Mi történik az életünk alatt? Az egész folyamatot, amelyet az emberiség történetének nevezünk, vajon logikus láncolatok alkotják, vagy éppen a véletlenségek egymás utáni katasztrofikus sorozata az? (Lásd, ahányszor csak megjelenik a Burg fehér asszonya – annyi halál a Habsburg-családban.) Rilke szerint „az egész emberi történelem nem más, mint sorsára hagyott roppant folyamat”. Borisz Paszternak szerint is: „A történelmet senki sem csinálja...”

Vagy mégis? A történelem – beh elvont fogalom! – játszik velünk tündérsakkot? Töprenghet az olvasó, vagy akár vissza is mehet a Csokonai által idézett szakszöveg további két mondatához: „A cél érdekében, a játék hosszú kibontakozása során, a tábla összképe drámaivá változik. A kieszközölt ún. »szabad-mattig« hatalmas veszteségeket szenved el mindkét fél, míg a játék végén, a győztes tarolásában elért sikerét, a vesztes az áldozatait könyvelheti csak el.” A tündérsakokban pont az a félelmetes, hogy a sakk eredeti szabályait nem kíméli. A fair play-ről hogyan is eshetne szó? Iszonyú és szép, mint Rilke anygala. Vagy Radnótié akár, aki pusztulást csodál.

Azt, hogy a nagy romlás bekövetkezett, senki nem vitatta, a tömegek jó része beláthatta, be is látta, hogy a vérszivattyús háború, amelytől a világ éppen a jó irány-

ba való változást remélte, aránytalanul hatalmas és fatális tévedésnek bizonyult. Ezt a Csokonai regény második monológja is alátámasztja: a meggyilkolt Ferenc Ferdinánd kísértete jelenik meg véres zubbonyban, s hosszú monológjában sorolja mindazokat a következményeket, amelyek értelmetlenné tették, nem pedig – Vörösmarty szavával élve – „nagyszerű”-vé a halálát. Nem akarta a világháborút, sőt – gyilkosai jogait szerette volna teljessé tenni, s nem magát, hanem kettejük közül Zsófiát, a hitvesét szánta igazán. Már a napóleoni háború évei alatt született Bécsben egy nyolcsoros költemény, amelyet Batsányi János felesége, Baumberg Gabriella írt, nehogy a nemzetre hivatkozó hadi szólamoktól az olvasók megfélemlenek az ágyútöltelék degradálódó személyük méltóságáról, vagyis a személyes boldogságukról. E könyvismertető írójának gyarló fordításában emígy szólt:

Kiáltvány osztrák vitézekhez

– a honleányok nevében

Nincs dísze rétnék, oly kopár a domb ma,
s elnémult itt minden madárcsivít,
lecsupálódott bokrok s erdők lombja:
pillámra fölleggel a kín süvít.

Mi tartja távol őt, lehet-e igaza,
ölelőbb békét lel-e karjaimnál?
Kinek mindig szent volt becsület, haza,
szerelmének nem tartozik immár?

A Csokonai Attila által idézett vers költője a család nevében félti (Nota bene: az emberiség is egy nagy család!) a frontra került unokatestvért a tragikus végkifejlettől. (Tudjuk, Csáth Gézát, s mindhiába.)

Mert téged hívlak, Kard, kisgyermek drága Kardja,
játékos ismerős, ragyogjon régi pengéd
a nyári dombokon s hogy az öcsémhez fordulsz,
ismerd meg édesen és légy hozzá gyengéd.

(Az osztrák költő fenti verse majd megint, még egyszer eszembe jut a könyv végén: a hajdanvolt osztálytársak dérütöten söröznek és beszélgetnek, isszák a jó kis osztrák – Gösser – sört, s elhangzik a következő mondat: „A magyar embernek fogalma sincs arról, mi az individuális szabadság.”)

Az egyéni központú gondolkodás egyáltalán nem individualista, dehogyan közösség- és nemzetellenes. Mindenesetre a legfontosabb hamleti kérdések egyikét veti fel. Csokonai Attila Alexander Bernát úgynevezett hadi előadását idézi, amelynek kérdésfelvetése hogyan is hagyhatott volna hidegen bárkit 1914-ben? – „De mennyiben járulhat hozzá, Tisztelt Hallgatóim, a háború a nemzet neveléséhez?” És mégis, amely mégse... A magyar filozófiatörténet humanista megteremtője a világ morális zülléséből kivezető útbizik s reméli, hogy az egyén s a tömeg egyaránt fölismeri az emberi élet igazi értékeit. Telitalálat az előadás szövegének beemelése a regénybe. Csokonai Attila, látnivaló, hogy az áldozatok pártján rótt a regénye sorait. Az elő-

szó gyanánt írt vallomásában magát a vesztesek közé sorolta: „Negyven évesen jött a húsbavágó történelmi fordulat, s nekem a lúzernek, az igazán testhez álló kényszer-vállalkozói 'státusz'...” A betlehemi jászolból kinéző lovacska közelében még mindig jobb megmutatni, hol van a jászol, mint azt, hogy hol lakik az Úristen! (Eddig bírtam csak görgetni az ígért mondatot.)

A Csokonai-regény negyedik fejezetében a szerző a maga Ich-romanját is közreadja. A konfessziós szálak ezeken az oldalakon futnak a legnyilvánvalóbban. Például az elbeszélőnek kilenc esztendő korában van egy igazi kardja, amelynek mérete és súlya meghaladja a gyermek erejét, ki az első színpadi szerepléseire készül. (Nyilvánvaló a motívum: lásd fentebb Kosztolányi strófáját a harmadik fejezetből.) A gyermek- és kamaszkoráról (amely Rilke szerint egy igen megalázó időszaka életünknek) szívfájdalommal szól Csokonai Attila – ad notam Bonnie Tayler. Az ezerkilencszázhetvenes években két dal is szólt a rádiókból, Simon és Garfunkel *El Condor Pasa*-ja és a *Heartache*, amit nem tudtak elcsépelni a gyakori sugárzások. Az elbeszélő (aki 'nem kicsit' maga Csokonai Attila) kedvence lett első hallásra a Beatles (a Stones *Paint it black*-je az utolsó elbeszélés címéből köszön vissza), s megtudjuk, az Illés jobban bejött néki, mint az Omega. Mi mással fejeződhetne be a negyedik fejezet első elbeszélése (egy korábbi, egyes szám harmadik személyben elmondott emlékeztést szakít meg pontosító be-betoldásokkal az író, utólag és már egyes szám első személyben), mint hogy a rügy-keserű diák elégetné első verseinek füzetét? Tán nem olvashatta akkor még Bulgakov remekművét, amelyben elhangzik: „Kézirat nem ég el.”

A falusiból városivá (kaposivá) lett fiúcska történeteiből egy fejlődésregény kekedik ki, olyan, amilyet Csokonai majd' minden kortársa megkísérelt kezéből kiadni, most hirtelen a Czákó Gáboré jut eszembe (*Csata minden áldott nap*). Fekvőbetegség, első szerelem, bunyó, osztálykirándulás, városi ünnepek, gombfoci, foci, filmek, s persze Kaposvár, Kaposvár minden mennyiségben, ahová még falujából a szülei vitték kezdetben: „majd egy órás utazás után a vonatról leszálltak, és mentek egyenesen a színházba, ami ott állt az állomással szemben egy park sarkában, előtte egy tekintélyes I. világháborús szoborral”. Ahol a másik, a Medgyessy Ferenc alkotta Rippl-Rónai-szobor hátat fordít az egykori vármegyeházának, börtönnek.

A negyedik fejezet harmadik kamasz-történetében az elbeszélő gombfocisták során érzi még a könnyed győzelem ízét, míg nem egy szoros eredményt, eldöntetlent hozó Fradi–Újpest rangadó nyomán rá nem döbben, hogy az életet eseményei korántsem alkotnak nyerő sorozatot. S ez már utalás arra az életre, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk. A lila-fehér csapat gombfocistáival a Béla nevű barát, Alberttel, Szökével, Géczivel és Varga Zolival az elbeszélő – ezúttal az egyes szám első személyben beszélő – Csokonai Attila volt. (Már akkor a 33. mérkőzésének a krónikáját írta, tehát nem Tandori Dezső az első magyar gombfocitorna-könyv szerzője.) E harmadik történet gombmeccsének szünetében Bélának várnia kellett, mert a vakációzó diák, a jövődőlő költő a vén Lidi néni holttestét segítette Imre bácsinak a koporsóba tenni. A fogat elé két – a temetés idejére a TSZ-ből visszakért – komor színű lovat fogtak. A kaposi Nyugati temetőben – ahová Lidi

nénit vitték – találjuk ma többek közt Papp Árpád, Fésűs Éva és Szász Endre sírját is. Az elbeszélő döbbenetben látja, hogy ott nyugszik már Béla és István, a két gyermek-kori jó barát szintén. A regényben az elbeszélő itt említi majdani, saját halálát, hogy hamvai okvetlen felesége, Magda urnája mellé kerüljenek.

A negyedik kamasz-történetben Handó Sanci bukkan föl, egy fővárosi nyolcadikos diák, aki a Fradi korosztályos csapatában focizik, vagány, akire illik az epitheton ornans: „nagyfőájú”. Számára Albert, Varga és Dalnoki, nem gombok a vidéki asztallapon, hanem hús-vér emberek, s még azt is tudja, hogy utóbbit csak „Mátrai Sanyi bácsi hívhatja Jencinek”. A világ dolgairól jól értesült pesti sráca természetesen fölnéz Berci (mert hogy így szólítják a 246. oldalon), s fölnéznek Béláék. És Sanci mesélt, mesélt, hogyan adogatta a benzines palackokat, a Molotov-koktélok atyjának és barátainak az orosz tankok ellen. Könyv nélkül fújta az 1958-as futball VB és magyar NB I meccseinek végeredményeit, tudta, hogy ki volt Mata Hari, nem, nem a belegi Hada Mari, és hiba nélkül felsorolta a Szabad Európa Rádió adásainak valamennyi hullámhosszát.

Sanci elmesélte, mi történt 1956 októberében s novemberében Budapesten, a somogyi fiúk pedig azt, mi s hogyan volt itt vidéken. (Sanci látja a futball élvonalába tartozó csapatok eredményeit, amit a belegi fiúk Somogyból, viszont nem tud a kaposi Kinizsíról és az ottani Dózsáról, sem a cukorgyári katlanról, sem a járási bajnokságban szereplő Csökölyről.) Sanci, a Handó-unoka a 2. világháborúból visszamaradt bunkerekre kíváncsi, Berciékkel ásatást is végeztet a kánikulában. A múlt nem, vagy csak igen nehezen múlik el. Volt rá Somogyban példa, hogy gyermekek kezében robbant föl gránát vagy aktivizálódott szunnyadó akna. Komoly harcok dúltak a német és szovjet haderők között ezen a tájon. (Szerencsére, a nagy katasztrófa elmarad, de József Attila sorai többször is igazaknak bizonyultak a 20. században: „Törvényünk háborús még.” Az első világháború sem tudott egészen véget érni 1918-ban, hiszen a kőszegi katonai alreálban még a német szavakat sem számúzték a napi jelentések szolgálati nyelvéből, sőt a növendékek közül az újoncok viccesen a mellékhelyiségben Fekete kéz nevű ellenállócsoportot is alakítottak volna basáskodó társaik ellen. Ártatlan a dolog, nem is gondolták komolyan, ám e szervezet nevét a történészek összekapcsolták a szarajevói merényletet végrehajtó Gavrilo Princip nevével.) Gyakorta az országon belüli viszályok szülte rettenetek is fölrnek a nemzetek közötti háborúk borzalmaival. Az ötvenes évek belegi történésein – a *Szabadmatt*-ban – nem a csendes Donnál, hanem a Rinya partján szörnyülködhetünk.

A nagyapa vet véget Sanci ámokfutásának, aminek vége az lett, hogy Berci megküzdött a nagyszájú pesti unokával. Sanci egészen addig korlátlanul uralkodhatott a fiúk fölött, mint valami diktátor. Idő kérdése volt csak, mikor lázad fel el-lene valaki. Berci birkózott vele, akár egy szép, de bukott angyallal. (Vesztett, ám korántsem lett lúzer.) Hazugság volt, hogy a fehér-zöld szerelésben játszó Sanci mély ferencvárosi, valójában Kispesten élt apjával. (V. ö. „Amit apáinktól örököltünk, az a történelem hazug, képmutató volt.” 350. p.) Sanci fővárosig szökő apja – a középső

Handó – tulajdon édesapját, a nagyapát akarja még mindig bekényszeríteni a TSZ-be. A szerencsétlen nagyszülő számolt ezzel az eshetőséggel, ám mégis vonatra ültette s visszaküldte Sancit Kispestre, hozzá. Berci még sok minden nem értett, de a nagyszülők, lám, tudtak különbséget tenni a phüszisz és a nomosz között.

Szomorú, hogy katasztrófa következik be a záró fejezetben. S véres is lesz, mint annyi 1956-os esemény. Ila – a pesti vendég – 1956 októberéről és novemberéről mesél, csak a színtiszta igazat vallja, s abból az is kiderül, hogy mik voltak azok, amelyek még a handabandázó Handó Saci szájából sem bizonyultak hazugságnak.

A vér kifreccsen. Minden logika nélkül olyan következetesen, mint Bulgakov regényében attól kezdve, hogy Annuska megvette s ki is öntötte a napraforgó olajat. A tócsán, tudjuk jól, elcsúszik az áldozat, s a villamos kerekei alá kerül. Csokonai Attila regényében Marika nem engedte le időben a sorompót, s a Nagyatádról indult Volán-busz Kutasnál mozdonyal ütközött. Ne beszéljünk véletlenről, vaksorsról, ha emberi döntések, mulasztások sorát, sorrendjét is meg tudjuk határozni, nevének nevezni. Mindenki szem a láncban, tragikus, ami történt, s az is, hogy a katasztrófa előidézői közé számítja magát az a régi osztálytárs, aki meggyónja mikor, hol és miképp vétkezett a karambol egyik áldozata, Belényesi Éva ellen. (A tömegbaleset Csokonai Attila somogyországi gyerekkorának színhelyén játszódik, s valóban megtörtént 1996. február 26-án 12 óra 5 perckor. Elhunyt a sofőr és a busz tizenkét utasa.) Nincs az a földi bíróság (nincs olyan emberhozta parancsolat, azaz nomosz), amely elítélhetné a Veszprémben végzett vegyész mérnökből lett ausztriai üzletembert, aki önváddal él, hiszen lelkiismerete, vagyis a benne még mindig működő erkölcsi törvény, azaz a phüszisz szerint: gyilkos. Randevút beszélt meg Évával, holott feleség (Sophie) és család várta a Lajtán túl, ugyanis a Deseda tó helyett a Wörtersee-t választotta. (A futballcsapatok közül már a gráciakat ismeri: a Sturmot és a Grazer AK-t. – Nota bene: ott Zrínyinek Pázmány Péter volt a tanára.)

Ez történt: Éva autója elromlott, ezért választotta a menetrend szerinti buszt. Hősünk metsző élességben látta a Monarchia, majd a további korok, akár a Kádár-rendszer, akár a rendszerváltás és az azt követő esztendők minden történelmi és politikai összefüggéseit, ám a történetek ismeretében vergődik csak. Sok mindent tud, és sok mindent nem. (Fogadkozik, hogy majd elolvas egy könyvet Esterházy Péter-től is, mert olyan jól megmondta, hogy nagy lett a forgalom a damaszkuszi úton...)

Annyi mindenben lehetnénk túl, hiszen a horvátok, a szerbek és a bosnyákok is 1995 őszen békét kötöttek egymással (349. oldal), de valami mindig átvérzi a történelem szövetét. Most ez a közlekedési katasztrófa. Simone Weil szerint azért lehet ez így, mert maga a világ mechanizmusa vak. Ha nem lenne az, nem létezne a szerencsétlenség sem. Szűkebb pátriánkban, itt, a Dunántúlon, Dél-Magyarországon is a Szerencse bekötött szemmel járt és jár. A buszsofőr nem látta a közelgő vonatot. A Szerencse állandójelzője nem csupán a „vak”, hanem a „tündér” is, amely változékonyt (forgandót) jelent. (V. ö. tündérsakk, s akkor már: szabadmatt!) Tündér Szerencse. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér is a Szerencsében bízott, hihetünk neki, hogy semmi másban. Sors bona, nihil aliud.

A beszélgetés végére marad (amelyet inkább monológnek kell tartanunk, semmint párbeszédnek, akár Bulendáét) egy stájer tájszólásban ejtett felszólítás (Kemáhoan! = Gyerünk haza!) s egy tényleg regényes zárszó: ...kérem a számlát!

Elvégeztetett? Vagy még ezzel sem tisztáztatott semmi?

Haza, hová? Grácba?

Vagy a somogyországi gyermekkorba, vagyis az időbe?

Vagy vígan buríttatni Rákoskeresztúrra a 21-es fülkébe?

Drámaian kérdez és felel Csokonai Attila lírai regényének egésze.

Kelt Tapolcán, 2025. január 11-én

KLING JÓZSEF: Albatrosz